

הקשיים של חיילים ששירתו בשטחי בגדה המערבית (יהודה ושומרון)

(מקרה בוחן) *

מבוא

הנחת היסוד של המחקר היא שהאלימות ההדדית והקשיים בחיי היומיום הנובעים מהסכסוך הישראלי-פלסטיני המתמשך, גורמים לשני הצדדים לפתח ולשמר תפיסות שליליות הדדיות. תפיסות אלה מערערות את האמון בין הצדדים ומסכלות כל אפשרות להתקדמות לקראת הסכם שלום.

מסמך זה, המתמקד במקרים של חיילי צה"ל ששירתו בגדה המערבית, נועד לבחון את הנחת המחקר הבסיסית שלנו. בדיקה זו תעמיק את תובנותינו מן הסקר המקיף שנערך במסגרת המחקר במהלך 2020, וכן מהסקרים שנערכו על פי שלושת נושא חקר המקרים, כמו גם מראיונות אישיים וקבוצות מיקוד באותם נושאים. הוספנו גם נתונים ומידע ממקורות אחרים: דיווחים בתקשורת, מחקרים אחרים ומסמכים נוספים.

חקר המקרים, כחלק מהמחקר, הוגדר כפעילות המתארת את העלויות הגבוהות הנגבות מן הציבור בגין הימשכות הסכסוך, אשר אמורות להראות את הקשר המשמעותי ביותר להתפתחות חוסר האמון בין הצדדים. התגובות והעמדות בקרב המרואיינים (12) הושאו בהתייחס לרמות הלחץ והקשיים השונים אליהם נחשפו. בשל נגיף הקורונה, כל הראיונות נערכו בטלפון, בגישה של ראיונות עומק, על פי שאלון שהוכן מראש. הראיונות נערכו בין דצמבר 2020 לפברואר 2021. כל המרואיינים גויסו למחקר באמצעות מאגרי מידע שונים, קשרים אישיים וארכיוני חדשות ותקשורת.

***הערה:** ניתן לראות את המידע והנתונים המלאים מסקר דעת הקהל המקיף לגבי הקשר המתואם בין המשתנים השונים ובין 'אמון' ו'התמיכה בתהליך השלום' במסמך **משפחות ויחידים שנפגעו מפיגועי טרור (מקרה בוחן)**.

חיילים ישראלים פושטים על בית פלסטיני בזמן שמאות מפגינים צועדים בעיר חברון שבגדה המערבית וקוראים לפתוח את רחוב שוהדאא, 20 בפברואר 2019. (Activestills.org)

חיילים בשטחים - אופי השירות הצבאי

המימצאים שעלו מהראיונות שערכנו עם חיילים ששירתו בגדה המערבית ונאלצו להשתמש באלימות, או נחשפו לאלימות, לא הפתיעו אותנו כלל. מחקרים שנערכו בתחילת האינתיפאדה הראשונה הראו כי רוב החיילים היו מעורבים באלימות נגד האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית או היו עדים לה. באחד המחקרים הראשונים שנערכו בנושא זה החוקרים דן בר-און וצ'ארלס גרינבאום¹ בשנת 1988, ציינו החיילים כי רוב האלימות לא בוצעה במהלך לחימה ישירה עם חמושים, אלא כנקמה או "כדי לחנך" את האוכלוסייה כדי ש"תעבור" לשתף פעולה עם הרשויות הישראליות. החיילים דיווחו כי נוצרה נורמה חברתית המאפשרת אלימות נגד אזרחים, והדבר נעשה על ידי היחידות השונות, למרות שצה"ל קבע באופן רשמי כי הדבר בלתי חוקי. רוב האלימות - על פי תצפיות החוקרים - התרחש ביחידות שלא היה עליהן פיקוח הדוק של הפיקוד העליון.

בסדרת ראיונות פתוחים שנערכו במסגרת המחקר של בר-און וגרינבאום עלה כי רק מספר קטן של חיילים היו מוטרדים מהאלימות; עבור חלק מהם זה היה בלתי נסבל והם אפילו הביעו את רצונם לעזוב את יחידותיהם. בין החיילים שהוטרדו ממעשיהם וממה שהיו עדים לו היו גם קצינים. קצין אחד דיווח במהלך ראיון כי על מנת לדבוק בנורמות הלא מקובלות של התנהגות אלימה כלפי פלסטינים, הוא נאלץ להורות לחייליו לפעול באופן דומה ואף לשמש להם דוגמה. מצב זה גרם לו להרגיש רגשות עזים של

¹ ההשלכות הפסיכולוגיות והמוסריות של הכיבוש על החברה הישראלית, צ'ארלס גרינבאום ויואל אליצור בתוך 'השפעת הכיבוש על החברה הישראלית' עורכים: דניאל בר-טל ויצחק שנל, מרכז תמי שטיינמן למחקרי שלום, אוניב' ת"א, 2013

דיסוננס ומצוקה. במקביל, רובם המכריע של החיילים והקצינים המשיכו במשימותיהם באין מפריע ואף הצליחו להצדיק את התנהגותם.

במחקר נוסף על התנהגות החיילים בשטחים² מספקים החוקרים יואל אליצור ונופר ישי-קרין הסבר מפורט על התהליכים שעלולים להוביל את החיילים להשתתף במעשים תוקפניים ואף אכזריים. במחקרם נבחרו 21 חיילים מחלקים שונים של החברה הישראלית ששירתו באחת משתי יחידות של לוחמי חרמ"ש, ששירתו במשך זמן רב במחנה פליטים ברצועת עזה במהלך האינתיפאדה הראשונה. המחקר מצא כי הגורם העיקרי שהשפיע על מידת האלימות כלפי האוכלוסייה הפלסטינית ועל השכיחות והחומרה של העוולה נגדה היה התפתחותה והשתרשותה של תרבות של אכזריות בתוך היחידה הצבאית שנבדקה. החיילים שהתנהגו באלימות תיארו תהליכים חברתיים שהחלו בחוויות חניכה מעצבות והמשיכו בהסלמה שהובילה לשבירת הקווים האדומים שהציבו לעצמם. חלקם ביצעו מעשים פסולים, כגון, התעללות בעצירים, פגיעה גופנית חמורה, השפלות ומעשי ביזה ואף הריגת אזרחים חפים מפשע. התהליך החברתי-תרבותי של הברוטליזציה נשען על מנגנונים מנטליים שאפשרו ואף תמכו בערכים ובהתנהגות אכזריים, כגון ניתוק מוסרי שהפחית תחושות של אשמה ובושה, דה-הומניזציה ודה-אינדיבידואליזציה. אלה המנגנונים שמטשטשים את תחושת האחריות האישית. עם זאת, בתול היחידה הצבאית, היו גם חיילים אחרים ששמרו על תרבות צבאית מקצועית, כולל קבוצה קטנה של חיילים מצפוניים שהתעמתו עם הברוטליזציה. עם הזמן, קולו של המצפון אל מול הכוחות החברתיים שעמדו בפניהם, הושתק וההתנהגות הקשה נמשכה.

עם זאת, ההסלמה המתמשכת הובילה את היחידה למשבר, ומאבק בין-תרבותי חריף פרץ את מחסום השתיקה של החיילים המצפוניים, וכתוצאה מכך הורשע אחד המפקדים במעשי התעללות שביצע באסירים פלסטיניים צעירים. אבל אפילו הרשעה זו לא הביאה לשינוי המצופה. מצב זה נמשך עד שכמה קצינים ושני חיילים מצפוניים ששירתו ביחידה, חזרו כקצינים והחלו בתהליך של עימות עם התרבות האכזרית וחיזוק הנורמות של תרבות צבאית סטנדרטית. רק בתקופה זו חלה ירידה אמיתית ברמת האלימות ובשכיחות ובחומרת העוולה כלפי האוכלוסייה הפלסטינית. ניתוח המאבק ותוצאותיו מראה, מצד אחד, את הסכנה של ברוטאליזציה קבוצתית, ומצד שני את היכולת של חיילים פשוטים וקצינים זוטרים להתמודד עם הכוחות הסביבתיים ולהוביל שינוי מערכתי.

² נתוני המחקר פורסמו ב- 2007 בכתב העת "אלפיים"

עדותו של חייל ששירת בשטחים:

היינו הולכים הביתה, דרך כביש המנהרות שבכל פעם היה סוג של "כאן, אנחנו עוברים מממד אחד למשנהו"... "ומה שקורה בממד של השטחים נשאר בשטחים, אנחנו לא הולכים הביתה ופותרים את הממד הזה כאן. מה, אני אתחיל לדבר עם אמא בארוחת שישי על מה שקורה? עם המשפחה? עם החברה? אתה לא מדבר על הדברים האלה... זו הייתה מציאות אחרת, למרות שהיא שעה נסיעה מירושלים לחברון".

באשר להשפעת ההשתתפות במעשים פסולים על חיילים, המימצא הכללי היה כי ביצוע עוולות מנבא הפרעת דחק פוסט-טראומטית, אבל מידת המצוקה הייתה תלויה באישיותו של החייל - "החיילים הקשוחים" המשיכו להצדיק את מעשיהם האלימים ולא חוו התפרצויות של חרטה והפרעת דחק פוסט-טראומטית - ואילו אלה שנגררו להתנהגות אלימה מנסיבות השירות ותרבות היחידה הצבאית, דיווחו על מידת המצוקה הגדולה ביותר, שבאה לידי ביטוי מצד אחד, בתסמינים של זיכרונות חודרניים ופוסט-טראומטיים ומצד שני, בהתנהגות של הימנעות.

התנהגותם האלימה של החיילים התפתחה, מצד אחד, בתוך "אי התרבותי" של חוסר שליטה ופיקוח מרמות הפיקוד הגבוהות, ומצד שני, מתוך תחושה שבאה לידי ביטוי על ידי החיילים, של אכזריות או לפחות העלמת עין. חלק מהמראיינים נותרו עם תחושה של ניצול וכעס כלפי הצבא; הם טענו כי הדרגים הצבאיים הגבוהים היו מוכנים לכך שהחיילים הפשוטים יבצעו את העבודה המלוכלכת, האכזרית, כל עוד הם אינם נמצאים בעמדה של אחריות ישירה ולא יידרשו לשלם את המחיר. לטענתם, לא רק שהפיקוד העליון ידע שרמת האלימות עולה כאשר משמר הגבול ויחידות החרמ"ש היו בשטח במשך זמן רב, הפיקוד העליון הותיר בכוונה את היחידות האלה בשטח, משום שידעו שיחידה אחת מסוג זה תוכל "לפתור בעיות" יותר מגדוד צנחנים.

ללא תלות של האחד בשני, שני המחקרים, שמימצאיהם הינם בעלי חשיבות רבה לפיקוד צה"ל ולמדיניות הצבא, (1) התכוונו לכך שיש לעקוב מקרוב אחר התנהגות החיילים בכל רמות הפיקוד כדי למנוע התפתחות נורמות בקבוצות מבודדות המאפשרות ומעודדות אלימות נגד האוכלוסייה האזרחית; (2) בקרב חיילים, שלמעשה היו שותפים או נחשפו לאירועים אלימים, המנגנון הפסיכולוגי של הצדקת התנהגות חריגה ובלתי מוסרית יכול לאפשר לרבים מהם לשים את המעשים שעשו מאחור ולהמשיך לחיות חיים אזרחיים נורמליים, מבלי לסבול ממצוקה רגשית - אך יש גם כאלה שהמנגנון הזה אינו פותר את אשמתם ותחושות הבושה שלהם ואינו מאפשר להם לחיות חיים נורמליים כאילו כלום לא קרה.

דגשים עיקריים: בכל שלושת הנושאים של חקר המקרים, המראיינים דיווחו על מגוון רחב של השפעות, כגון מחירים רגשיים, אישיים, משפחתיים וחברתיים: עצב ודיכאון, מתח פוסט טראומטי, "עצירת חיים", עיכובים בקריירה, הפרעות בחיי המשפחה ובדידות חברתית.

רוב הנפגעים מעדיפים לקבל תמיכה ממשפחתם ומסביבתם הקרובה ולהסתמך על חוסן אישי וקהילתי.
רוב המרואיינים העדיפו שלא לבקש סיוע מארגונים מקצועיים.

כאשר בוחנים את שינוי העמדות לגבי הסכסוך, מצאנו שההשפעה היא דו-צדדית. בקרב חלק מהמרואיינים ראינו הקצנה מסוימת בעמדות האישיות והגברת חוסר האמון, בעוד שחלקם האחר של המרואיינים ציין כי מה שקרה להם צריך להגביר את המאמצים למציאת פתרון לסכסוך. הם ראו את החוויה האישית שלהם כאירוע מבודד שנבע מהמצב הפוליטי של הסכסוך ולא הפכו אותו לעמדה של חוסר אמון כלפי הצד השני.

בקרב מרואיינים שהיו פחות מעורבים או חשופים לקשיים מצאנו ביטויים של הזדהות עם אלה שנחשפו למצוקות ולקשיים. חלקם דיווחו כי הם מבינים את הרדיקליזציה בעמדות וחלקם הושפעו באופן דומה על ידי האירועים. עם זאת, התגובות שלהם, בכל הרמות, היו הרבה יותר מתונות. בדומה לתגובות של נפגעים ישירים, היו כאלה שחיזקו את עמדותיהם התומכות בפתרון הסכסוך.

המימצא המשמעותי ביותר הוא שהאירועים, גם הקיצוניים שבהם, לא השפיעו על אימוץ עמדות חדשות, אלא בעיקר העצימו את העמדות הקיימות. בין רוב המרואיינים, מקור העמדות השונות - תמיכה או התנגדות לתהליך השלום - הוא אידיאולוגי, דתי וקשור לסביבה ולשיוך חברתי.

כאשר דנים בקשיים בקרב חיילים ששירתו בשטחים (יהודה ושומרון) יש לבחון שני סוגים עיקריים של קשיים; הראשון הוא הקושי להתמודד נפשית ופיזית עם הסכנות להיפגע ממפגעים בקרב האוכלוסייה המקומית. הקושי השני הוא להתמודד עם דרישות השירות הצבאי, ובראשן הצורך להשתמש בכוח ובאמצעי לחימה למיניהם.

המשימות והחיכוך של חיילי צה"ל עם אוכלוסייה אזרחית מציבים אותם לעתים קרובות במצבים בלתי אפשריים; כמו, התמודדות עם פרובוקציות ועלבונות מצד אוכלוסייה המודעת למגבלות המוטלות על חיילים; דריכות מתמדת מול סכנה בלתי צפויה, עמימות ואי ידיעה מי הוא תושב תמים וחק מפשע ומי הוא מפגע חורש רע, וכיצד להעריך מצב של סיכון עצמי המצדיק את השימוש בנשק. יתר על כן, השימוש בכוח ובאלימות, מונע לעתים על ידי זעם ורצון לנקמה על חברים שנפגעו.

מצד אחד, קיים סיכון ממשי למוות ואובדן, ומצד שני- התנהגות כוחנית ואירועים אלימים נגד אזרחים. חוויות אלה עלולות להותיר השפעות ארוכות טווח ותסמינים פוסט טראומטיים בקרב החיילים: עיסוק חודרני וחוזר על עצמו עם חוויות טראומטיות; ניסיון להימנע מכל הקשור לשירות בשטחים; סימפטומים המצביעים על קושי לישון וסיוטים; עצבנות וחוסר מנוחה; רגשות אשמה ובושה; קהות רגשית, אדישות ואף דכאון. באשר לשימוש באלימות בקרב חיילים במהלך שירותם, הצורך הנפוץ ביותר בכך הוא בהיותם במצבים מסכני חיים. עם זאת, לפעמים, השימוש באלימות משמש כאמצעי של פורקן רגשי ולפעמים מונע על ידי רגשות זעם ורצון לנקמה. מדי פעם מביעים החיילים תחושות של ניצול, מחוסר גיבוי או בגידה מצד המערכת הצבאית והממסד. תחושה זו מיתרגמת לביטוי עוינות ולעיתים אף לגילויי אלימות. **אלה הם ממצאי המצוקה העיקריים ורבים מהחיילים ממשיכים לשאת אותם לאורך זמן בחייהם האזרחיים.**

כמו במקרים אחרים, לא מצאנו כי האירועים בשירות הצבאי משפיעים על עמדותיהם הפוליטיות של החיילים – לא בהגברת האמון או חוסר האמון, או בתמיכה או התנגדות לתהליך השלום. חיילים, לרוב, נוטים לבדוד את חוויותיהם במהלך השירות הצבאי מכל חוויותם האזרחיות בהמשך חייהם.

יתר על כן, אנו יכולים לזהות בקרב יוצאי צבא תופעות שניתן להגדיר כניסיון של "תקינות חברתית" ובמידה מסוימת, כאמצעי להתמודדות עם האשמה שלהם (התופעה ניכרת במיוחד בקרב בעלי דרגות גבוהות). עם זאת, יש להניח כי החיכוך הצבאי מול אוכלוסייה אזרחית והמשקעים המצטברים מותרים בקרב צעירים ישראלים המשתחררים מן השירות הצבאי, נורמות התנהגות שליליות בחברה הישראלית; נורמות הקשורות להתנהגות פרועה ואף אלימה ובשטוש גבולות בין המותר לבין האסור.

לסיכום, הממצא המשמעותי הוא כי אירועים, גם הגרועים ביותר, לא השפיעו על אימוץ עמדות חדשות, אלא רק הגבירו עמדות קיימות, הן התומכות בתהליך השלום והן באמון. כמו גם עמדות של חוסר אמון וחוסר תמיכה בכל הסדר. בין המראיינים, ובהם חיילי צה"ל בשטחים, מקור העמדות השונות - תמיכה או התנגדות לתהליך השלום - הוא אידיאולוגי, דתי וקשור לסביבתם ולהשתייכותם החברתית.

א', בת 30, שירתה כלוחמת מג"ב בשטחים לפני כעשר שנים.

(סיכום ראיון, 18.1.2021)

"אני זוכרת ילד פלסטיני שהיה מתגרה בנו בעקביות, זורק אבנים, מקלל, מתגרה פיזית... יום אחד הם תפסו אותו והוא ברח עם גבס על שתי ידיו ושתי רגליו... אני לא צריכה להיכנס לפרטים נוספים... והיו מקרים חמורים עוד יותר... ילדים..."

ניסית פעם למחות? "כשאתה בפנים זה קשה, כי זו האווירה, אבל כן, ניסיתי, אבל הושתקתי... הכלל הבלתי כתוב הוא, אם תתלונן, תסולק..."

...

את רואה את הערבים באור אחר היום? "זה כמעט לא רלוונטי איך שאני רואה את הערבים... אני רואה את עצמנו..." מה עמדתך בנוגע לסכסוך? "אנחנו חייבים לסיים את הסכסוך... שוב, בשביל עצמנו... גם אם לא נוכל להגיע לשלום עם הערבים".

האם שירותך במשמר הגבול שינה גם את עמדותיך הפוליטיות? "השינוי לא היה מיידי... בהתחלה, הייתי עסוקה עם עצמי... הייתי מבולבלת די הרבה זמן... בסופו של דבר, אני חושבת שהפכתי לשמאלנית... הייתי מאוד ימנית... אני מבית ימני..."

חיילים בשטחים - מימצאי סקר ייעודי

- 47% מהחיילים שנחשפו לאלומות חוו תקריות שבהן פלסטינים נפצעו או נהרגו; 23% חוו תקריות שבהן חיילים נפצעו או נהרגו.
- 25% מהחיילים נחשפו לאלומות ללא נפגעים מכל צד.
- כמעט מחצית (45%) מבין החיילים שנחשפו לאלומות ציינו כי השימוש של צה"ל בכוח הוא דבר שבשגרה. (39% ציינו כי השימוש בכוח אינו השגרה).
- רוב החיילים (64%) שנחשפו לאלומות דיווחו על תחושות שליליות קשות (ברמה גבוהה ובינונית) לאחר אירועים אלימים אלה. (29% ציינו כי מכיוון שהבינו שזה חלק מהשירות הצבאי, הם לא הושפעו מכך במידה רבה).
- רוב (68%) מבין החיילים שנחשפו לאלומות דיווח כי חיילים אחרים סבלו גם הם מרגשות שליליים קשים (ברמה גבוהה ובינונית) לאחר תקריות אלימות אלה.
- רוב גדול של המשיבים (71%) היו עדים לאירועים שבהם (בעיניהם) נדרש הצבא להשתמש בכוח.
- כ-25% מהנשאלים היו עדים לאירועים בהם נדרש הצבא להפעיל כוח והשתתף ישירות בשימוש בכוח.
- כמעט מחצית (47%) מן החיילים העדים לאירועים בהם נדרש הצבא להשתמש בכוח השתתפו בעקיפין בשימוש בכוח.
- 54% מהמשיבים ציינו, כי האירועים שחוו במהלך השירות הצבאי, ככלל, הותירו עליהם השפעה חיובית. (46% - השפעה שלילית);
- **רוב מוחלט (81%) מהנשאלים סברו כי החשיפה לאלומות בגדה המערבית במהלך השירות הצבאי משפיעה על עמדותיהם הפוליטיות של החיילים; להיות יותר ימני – 29%; להיות יותר שמאלני – 3%. שניהם, ימין ושמאל – 49%.**
- **כ-40% מהחיילים שנחשפו לאלומות בגדה המערבית סבורים כי לא ניתן להגיע להסכם שלום עם הפלסטינים; 40% סבורים כי לא ניתן להגיע להסכם עם הפלסטינים, אך למרות זאת יש לעשות מאמץ.**
- כאשר נשאלו המשיבים ישירות על עמדותיהם הפוליטיות, התשובות היו: 30% מיוצאי הצבא סבורים כי לא ניתן להגיע להסכם עם הפלסטינים; 41% - יש לעשות מאמץ להגיע להסכם עם הפלסטינים.
- 50% מיוצאי הצבא מאמינים שלשירות הצבאי בגדה המערבית יש סיכוי זהה להפוך חיילים ליותר שמאליים או ימניים.
- מימצאים דומים על השפעה פוליטית (עמדות ימין או שמאל) נמצאו גם בקרב חיילים שנחשפו לאלומות (50%) או חיילים שלא נחשפו לאלומות (47%)
- חלק מיוצאי הצבא סברו כי לשירות הצבאי בגדה המערבית יש השפעה על אימוץ עמדות פוליטיות ימניות: בקרב חיילים צעירים – 33% ובקרב חיילים מבוגרים – 24%.
- לסיכום, אנו יכולים לראות, כמו בסקרים האחרים, כי אין הבדלים משמעותיים או בולטים של אופי השרות הצבאי על העמדות של יוצאי הצבא. הדבר נכון לגבי עמדותיהם הפוליטיות של חיילים ששירתו בגדה המערבית, בין אם נחשפו לאלומות ובין אם לאו, ולתמיכתם בתהליך השלום.

מימצאי קבוצת מיקוד (8.4.2021)

השפעת השירות הצבאי על החיילים

- חלק מהמשתתפים חשו והביעו רגשות ועמדות שליליים בנוגע לשירותם הצבאי בגדה המערבית והשפעותיו עליהם.
- אחרים סברו כי ההשפעה מינורית יחסית, בעיקר בשל מה שהגדירו כהכנה המוקדמת והנכונה של הצבא למה שיבוא, ולכן לא היו להם רגשות שליליים.
- מגוון החוויות בקבוצה נע בין ההצהרה כי השירות בגדה המערבית הוא "חוויה מעצבת חיים" לבין ההצהרה של "לא הייתה השפעה רבה".
- אלה שטענו כי מדובר בחוויה מעצבת חיים אמרו כי ההשפעות ניכרות עד עצם היום הזה, לאחר השירות, כי נוצרה הצטברות של רגשות ולכן גם היום "אני עדיין עובר תהליך של עיכול החוויות".

גורמי השפעה

- את ההתייחסויות להשפעת השירות הצבאי בגדה המערבית ניתן לתאר על פי שלושת הממדים הבאים:
 - (1) השפעות הנובעות מהשירות הצבאי בגדה המערבית.
 - (2) השפעות הנובעות מהשירות ומהניסיון הצבאי בכלל, ללא קשר עם השירות בגדה המערבית.
 - (3) השפעתם של אירועים או מעשים ספציפיים, לא רק פיגועים או אלימות, אלא גם מעצרים שגרתיים, מחסומים וכד'.
- אלה שנפגעו מאופי השירות הצבאי בתנאים של "כובש" ו"כיבוש" והיו מוטרדים מהצורך לעסוק ב"שיטור" בקרב אוכלוסיה אזרחית.
- רגשות שלעיתים מתעצמים על ידי אירועים ספציפיים, מבצעים מיוחדים, "אינתיפאדות" או מה שתואר כ"תקופות אפלות".

דרכי ביטוי והשפעה

- אחת ההשפעות שיש לשירות הצבאי בגדה המערבית היא חיזוק כישוריו הצבאיים-מבצעיים של החייל. המציאות שם הכתיבה ערנות, מוטיבציה והתמצאות במשימה. השירות בגדה המערבית גורם לך "להיות דרוך כל הזמן"; "אני מסתכל סביב כל הזמן גם היום", לא מתוך פחד או חרדה אלא כביטוי של עירנות ודריכות.
- היו כאלה שעשו הבחנה בין התקופה שבה שירתו בסדיר כחיילים צעירים לבין שירות במילואים. חיילי המילואים בגדה המערבית העידו כי הם נעשו מתונים יותר, "נרגעו" ו"לקחו את הדברים בפרופורציה".
- לנוכח העומס ורצף האירועים, שכללו "נוכחות בשטח" ומילוי משימות צבאיות בגדה המערבית, היו חיילים שתוארו את עצמם כ"המומים". לטענתם, הם הפכו "אנשים רעים" בגלל הנסיבות ו"עשיתי הכל כדי לצאת משם", תחושה של "עוד שנייה אחת ואני משתגע".
- משתתף אחד הביע תחושות דומות של "לא באתי מוכן" ושהוא "לא הבין מה קורה שם". משתתף זה לא הסכים עם "ההתנהגות כלפי אנשים חפים מפשע", פלסטינים ש"רק רוצים למצוא עבודה" ו"אני אפילו מרחם עליהם".
- השילוב של שירות צבאי במסגרת היררכית ומילוי משימות שונות בגדה המערבית חידד בקרב חיילים את הרגישות כלפי מרכיב הכפייה, ומכאן החרדה מפני פגיעה בחופש האישי.
- משתתפים אחרים הביעו תחושות אחרות של הגשמת צרכים והבנה. "לשירות לא הייתה השפעה רבה עליי", והשירות "היה מגוון וזכור לטובה", זאת בשל "ההכנה והאימונים שעברנו בצבא".
- המפגש עם מתנחלים יהודים בגדה המערבית תרם להיכרות עם אוכלוסייה זו "ועזר לי להכיר את המדינה". בהקשר זה, המשתתפים הביעו רגשות אהדה ש"הם נחמדים" ולא הביעו רגשות שליליים כלשהם הקשורים למגע ישיר איתם. עם זאת, הם גם ציינו כי שמעו סיפורים פחות נעימים על המתנחלים.

סיכום עמדות הקבוצה

- דואליות: "חוויה מעצבת חיים" לעומת "לא הייתה לכך השפעה גדולה".
- לא אלים.
- אל תשנא פלסטינים.
- להבין טוב יותר את הצד השני ואת מצוקתם.
- אופטימיות לגבי הסיכויים להסכם שלום.
- ביטויים של אמפתיה כלפי פלסטינים, "הם גם בני אדם" "למרות" המצב המורכב".

הנושאים העיקריים שעלו לדיון

- ההשפעה הכללית שיש לשירות הצבאי על החיילים.
- גורמי השפעה: השירות בגדה המערבית בכלל, או אירועים ספציפיים.

- דרכי השפעה: באילו תחומים ובאילו שלבי חיים (קיום פיזי, פוליטי/אידיאולוגי, אישי/פסיכולוגי/התנהגותי, עמדות וערכים, קשרים משפחתיים וחברתיים ועוד).
- השפעה אפשרית בגישות כלפי "אחרים" ויחסי אמון – פלסטינים, מתנחלים, חיילים אחרים.
- השפעה אפשרית על התנהגות אלימה או תוקפנית.
- שינויים בעמדות כלפי הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

השפעה אפשרית על התנהגות אלימה או תוקפנית

- המשתתפים ייחסו התנהגויות אפשריות של תוקפנות לשירות בצה"ל בכלל ולא דווקא לשירות בגדה המערבית - "זה האופי של לשרת בצבא ולא איפה שאתה משרת".
- אחד המשתתפים דיבר בצורה ברורה על "איך אומנתי להיות אלים, חד ואגרסיבי", והוא מודע לכך שלהתנהגות זו יש השפעות ניכרות עליו עד עצם היום הזה - "זה חרת סימנים על הנשמה ועל החיים שלי... עמוק בנשמה" .. הוא טען שהנטיית האלה קיימות, אבל "זה לא מתפרץ" והוא לא מתנהג באלימות בכלל.
- רוב המשתתפים בקבוצה אינם מעידים על התנהגות אלימה או תוקפנית בהקשר עם שירותם בגדה המערבית.

יחס ואמון כלפי "אחרים"

- הדעות והרגשות הדומיננטיים בקרב המשתתפים: הבנה טובה יותר של האוכלוסייה הפלסטינית וצרכיה:
- רצון ללמוד ולהכיר אותם יותר, ולכן "זה הפריע לי שאני לא יכול לדבר אל פלסטינים בשפתם".
- "יש כאלה שהחליטו ללמוד ערבית אחרי השרות הצבאי" ... "מרגיש נכון בגלל השירות" ... "אני רוצה לדעת ולהתקרב אליהם" ... "המפגשים חיוביים מאוד".
- המפגשים הרבים עם האוכלוסייה הפלסטינית תרמו להכרה בכך שהם "אזרחים מן השורה" שאינם נתפסים כאיום ואין בהם שנאה. השירות בגדה המערבית והמפגשים עם הפלסטינים לא יצרו שנאה.
- ההבנה שהמציאות מורכבת וייתכן שיהיו תקופות של אלימות, פיגועי טרור וכד' שישפיעו וישנו רגשות ועמדות.

סיכויים לפיוס עם הפלסטינים

- מרבית המשתתפים בקבוצה הביעו אופטימיות באשר לסיכויים להגיע להסכם עם הפלסטינים.
- זאת ההבנה שיש גם אנשים עם צרכים ושאפיות בצד השני, עם משפחות שרוצות לסיים את הסכסוך.
- המפגשים עם אזרחים פלסטינים מחזקים את האופטימיות ל"הסכם עם אנשים כמונו". הם בני אדם ורק חלק קטן מהם פונים לטרור... "הם רוצים לחיות".
- לצד האופטימיות, שהיא העמדה הדומיננטית של רוב משתתפי הקבוצה, היו מי שהתייחסו למורכבות של סיום הסכסוך וכי "השליטה הצבאית בגדה המערבית תימשך בעתיד מסיבה זו".

המלצות

ההמלצה העיקרית היא, כמובן, לחדש את תהליך השלום ולהסיג את כוחות צה"ל מהשטחים. עם זאת, בינתיים, על כוחות צה"ל לעשות כל שביכולתם כדי להימנע מחיכוך עם האוכלוסייה האזרחית.

פיקוד צה"ל ורשויות הממשל בישראל

- יש לפתח תוכניות לימודים משני הצדדים, שבהן תילמד ההיסטוריה של הסכסוך והנרטיב ההיסטורי יילמד מנקודת מבטו של האחר. תוכניות אלה יותאמו גם לסדרות חינוך בתוך הצבא.
- במסגרת ההכשרה הצבאית יונחו החיילים לאתיקה אנושית בסיסית ולערכים מוסריים, ולכללי התנהגות בסכסוך על-פי המשפט הבין-לאומי.
- צה"ל יפתח תוכניות הכשרה ייחודיות להתמודדות החיילים עם האוכלוסייה האזרחית, בדגש על חיי היומיום, כמו גם בהיבטים תרבותיים, חברתיים ומשפטיים.
- חיילים המשרתים בשטחים יעברו הכשרה מיוחדת להתנהגות במצבי קיצון בהם קיים פוטנציאל לאלימות. ההכשרה תכלול גם הדרכה פסיכולוגית להפעלת כוח מבוקר שלא יסכן לא אותם ולא את האוכלוסייה.
- לבסוף, צמצום או דיכוי האלימות נגד פלסטינים בשטחים עשויים להיות דרך טובה להניע תהליך של התקדמות לקראת פתרון הסכסוך.

מנגנוני הביטחון הפלסטינים והרשות הפלסטינית

על מנגנוני הביטחון הפלסטינים, יחד עם רשויות הממשל הפלסטיניות, לקבל על עצמם את מלוא האחריות לשמירה על החוק והסדר האזרחיים והביטחוניים, כך שהחיכוך של האוכלוסייה עם כוחות צה"ל יצמצם למינימום האפשרי.

[This research is part of a joint Palestinian-Israeli Project on "Mapping Sources of Mutual Distrust in Palestinian-Israeli Relations" funded by the European union. The content does not necessarily reflect the views of the European union.]